

TÜRKİYE’DE KENTSEL DÖNÜŞÜME DAYALI İNŞAAT ODAKLI EKONOMİ MODELİ VE TOPLUMSAL MALİYETİ: EN TEMEL İNSAN HAKLARI, SOSYAL HAKLAR, ÇEVRE HAKKI VE KENT HAKKI AÇISINDAN ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

Çiğdem ŞAHİN*

Özet

Bugün sayısız ‘kentsel dönüşüm’ projesiyle kentler adeta yıkılarak yeniden inşa edilmektedir. Rant uğruna yerleşik alanlar, evler, mahalleler yok edilmekte; orman arazileri, sit alanları, tarım ve su havzaları, arkeolojik rezerv alanları imara açılmaktadır. Diğer yandan insanlar kamulaştırma tehdidiyle evlerini ve yaşam alanlarını terk etmek zorunda bırakılmaktadır. Bu süreçte iddia edilen şey kalkınma ve ekonomik büyümenin sağlanmasıdır. Fakat bu süreç, belli bir sınıfın refahı lehine toplumun büyük çoğunluğunun yaşam kalitesi feda edilerek ülke kaynak ve olanaklarının adaletsiz şekilde dağıtılması şeklinde işlemektedir. Çevreye, doğaya, tarihe, kültüre, genel olarak bütün yaşam alanlarına verilen zararlarla birlikte düşünüldüğünde, bu modelin uzun vadede ‘sürdürülebilir bir kalkınma modeli olmadığı’ görülmektedir. Makalede izlenen yöntem ve başlıklar ise şöyledir. Öncelikle Türkiye’de kentsel dönüşüme dayalı inşaat odaklı ekonomi modelinin varlığı ‘olgusal’ ve ‘istatistikî’ olarak ortaya konmaya çalışılmaktadır. Sonra modelin işleyişine ve sermaye birikiminin gerçekleşme yollarına yer verilmektedir. ‘Neo-liberal kent politikaları’, ‘inşaat sektörü’ ve ‘küresel kent’ olgularının mevcut modelin ana temalarını oluşturması bakımından, bunların modeldeki rolü ve önemi ayrı bir başlık altında anlatılmaktadır. Daha sonra ise makalenin esas sorunu olan ‘toplumsal maliyet’ konusu ele alınmaktadır. Bu süreçte ortaya çıkan haksızlıklar, mağduriyetler, hak ihlalleri, doğaya, çevreye, tarihe, kültürel yaşam ve toplumsal hafıza mekanlarına verilen zararlar ve oluşan ‘toplumsal maliyet’ konusu irdelenmektedir. Son olarak bu modelin ‘insani ve ‘sürdürülebilir bir yaşam’ için uygun olmadığı vurgusu üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *İnşaat odaklı ekonomi modeli, Kentsel dönüşüm, Kent hakkı, Küresel kent, Neo-liberal kent politikaları, Toplumsal maliyet*

*Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, cigdemsah9@gmail.com

URBAN TRANSFORMATION-BASED AND CONSTRUCTION-FOCUSED ECONOMY MODEL IN TURKEY AND ITS SOCIAL COST: A CRITICAL EVALUATION CONSIDERING FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS, SOCIAL RIGHTS, ENVIRONMENTAL RIGHTS AND RIGHTS TO THE CITY

Abstract

Today, cities are reconstructed by almost being destroyed under the name of numerous “urban transformation” projects. For economic rent, built-up areas, houses and neighborhoods are destroyed, and forested areas, protected areas, agricultural areas, watersheds and archeological sites are zoned for construction. On the other hand, people are forced to leave their homes by the government’s expropriations. The government claims this process facilitated development and economic growth. However, it is, in fact, all about increasing specific people’s life standards while decreasing or sacrificing the rests’ through using the country’s resources unfairly. When the harm against the environment, nature, history, culture, and against all living spaces is considered, it can be foreseen that this model will not be “sustainable” in the long term. First, the presence of urban transformation-based and the construction-focused economy model in Turkey has been researched through factual and statistical ways. Next, the processes of the model and the ways of getting capital stock have been examined. Since “neo liberal urban policies”, “construction industry” and “global city” terms form the main aspects of the existing model, the roles and the importance of these terms have been examined under a different title. Then, the main issue of the article, “social cost,” has been discussed; injuries, victimizations, violations of human rights, the harm against nature, environment, history, cultural life and collective memory, and “social cost” have been analyzed. Finally, the model has been criticized to see whether it is appropriate for a “humanistic and sustainable life”.

Keywords: *Construction-oriented economic model, Urban transformation, The right to the city, Global city, Neo-liberal urban policy, Social cost*

Giriş

Bugün inşaat sektörünün faaliyetlerini genişletmek ve kent alanlarının inşaata açmak için halka rağmen, insani ve yaşamsal değerlere rağmen uygulanan bir 'Rant hukuku' Türkiye'de hakim durumdadır. Yasal engellerden kurtulan inşaat sermayesi kontrolsüz bir şekilde getirisi yüksek yerlere müdahale etmekte, yerleşim alanlarına, ormanlara, parklara, doğaya, çevreye, soyut ve somut kültür varlıklarına telafisi mümkün olmayan zararlar vermektedir. Bu sağlıksız modelde ülkede toplumsal kaynakların yeniden dağılımında büyük dengesizlikler ortaya çıkmakta, üretilen hizmet ve kaynaklara erişim konusunda toplumun çoğunluğu aleyhine ciddi kısıtlamalar oluşmaktadır. Bu işleyişte bizim itiraz noktalarımız şunlardır: Öncelikle model 'sermaye odaklı' bir modeldir. Uygulamalar sonucunda, azınlık bir grubun ülke gelirinin büyük bir kısmına sahip olduğu, çoğunluğun ise yoksullaştığı, mülksüzleştiği, işsizleştiği, gözlemlenmektedir. Bu anlamda ülkede büyük bir gelir adaletsizliği ve bölüşüm sorununun ortaya çıktığı dikkat çekmektedir. Söz konusu süreçte, 'yoksulluk', 'mülksüzleşme' gibi olgular yanı sıra, 'soylulaştırma', 'yerinden etme', 'mekansal ve sınıfsal ayrışma', 'sosyal dışlanma' gibi önemli sosyal sorunlar yaygın olarak yaşanmakta, 'betonlaşma', 'toplumsal hafıza mekanlarının, mahalle kültürünün yok edilmesi'; 'kent mimarisi ve estetiğinin bozulması'; daha genel olarak da maddi, manevi, tarihi, kültürel topyekun ülke değerlerinin tehdit altında olması söz konusudur. Bu anlamda 'toplumsal maliyeti' bu kadar yüksek bir modelin uzun vadede sürdürülebilir bir kalkınma veya büyüme modeli olarak savunulması mümkün değildir.

Makalenin yöntemi ve başlıklarına gelince, ilk önce, çalışmanın temel çıkarımı olan 'toplumsal maliyet' konusunun sağlam bir çerçeveye oturtulabilmesi için, 'kentsel dönüşüme dayalı inşaat odaklı ekonomi modeli' nin Türkiye'deki varlığı olgusal ve istatistiki olarak ortaya konmaya çalışılmaktadır. Sonra modelin işleyişi, sermaye birikiminin ne şekilde ve hangi dinamiklerle gerçekleştiği konusuna açıklık kazandırılmak istenmektedir. Daha sonra modelin ana çatısını oluşturan 'neo-liberal kent politikaları', 'inşaat sektörü' ve 'küresel kent' olgularının hakim sermaye birikim rejimindeki rolü ve önemi vurgulanmakta, sonra da makalenin esas sorunu olan 'toplumsal maliyetler' konusuna yer verilmektedir. Modelin uygulanması sürecinde ortaya çıkan mağduriyet ve hak kayıplarının, doğal çevre ve kültürel yaşam üzerindeki tahrip edici etkilerinin bütün olarak 'toplumsal

maliyeti' düşünüldüğünde, modelin 'insani bir kalkınma' ve sürdürülebilir bir yaşam için uygun bir model olmadığı vurgusu ile çalışma sona erdirilmektedir. Bu arada haklar çerçevesindeki toplumsal maliyetler konusu, öncelikle 'barınma hakkı', mülkiyet hakkı gibi en temel insan haklarından başlanarak, ikinci ve üçüncü kuşak insan haklarını da kapsayacak şekilde, 'sosyal haklar', 'çevre hakkı' ve 'kent hakkı' kapsamındaki ihlaller ve mağduriyetler üzerinden eleştirel bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

Konunun önemini vurgulamak açısından, sadece Büyükdere-Maslak aksında uygulanan 'kentsel dönüşüm' sürecinin ortaya çıkardığı toplumsal maliyetlere bir göz atmak ve konuyu bir de bu açıdan değerlendirmek yeterlidir: *"Büyükdere- Maslak aksında son yirmi yıldır gerçekleşen gelişme ve dönüşüm göstermiştir ki bu proje kentteki elit grupların çıkarını gözetmekte ve kentte gelir eşitsizliğini, sosyal kutuplaşmayı, mekansal ayrışmayı, kentsel gerilimi arttırmakta ve kentin sınırlı kaynaklarını belli sınıfların çıkarları için kanalize etmektedir. Büyükdere-Maslak aksındaki gelişim kentin makro formunun kuzeye doğru gelişmesini etkilemiş, kentin kuzeyindeki ormanlar ve su havzaları, lüks konut siteleriyle dolmaya başlamıştır. Aksta artan rant aksın çevresinde bir önceki dönemin sanayileşmesinin sonucunda ortaya çıkan Gültepe, Kuştepe, Karanfilköy vb. gecekondular üzerinde baskı yaratmaya başlamıştır. Diğer taraftan akstaki plansız gelişme, trafik, su ve altyapı kirliliği gibi birçok alt yapı problemini de beraberinde getirmiştir"* (Öktem, 2005: 63).

Bu arada Türkiye'de durum böyleyken dünyada durum nedir? İnşaat odaklı ekonomi modelinin kapitalist sistemin dönemsel hareketlerindeki rolü nedir? 'Neo-liberal sistem' ya da 'Küreselleşme' olarak karşımıza çıkan bugünkü kapitalizmin kendini yeniden üretmesinde bu model aynen Türkiye'deki gibi tek başına belirleyici midir yoksa asıl belirleyici olan genel olarak 'hizmetler', yani özellikle küresel kentlerin 'büyük misafirhanelere' dönüştüğü 'müşteri ağırlıklı hizmet kapitalizmi' midir? Bunlar uzun ve ciddi tartışılması gereken konulardır. Bu makale çerçevesinde tüm bu detaylara girmek çalışmanın asıl odağından uzaklaşmamıza neden olacaktır. Bu yüzden inşaat odaklı ekonomi modelinin ya da 'kentsel dönüşüm' sürecinin dünyadaki uygulamaları ve örnekleri doğrudan çalışmamıza konu olmayacaktır. Bununla birlikte gerektiği ölçüde anlatımımızı güçlendireceğini düşündüğümüz noktada yeri geldikçe bu örneklerle de değinilecektir. Tekrar vurgulamak gerekirse bizim burada esas olarak

odaklanmak istediğimiz mesele, Türkiye’de inşaat sektörü ve kentsel dönüşüme dair uygulamaların dünya kapitalizmi içindeki yerini sorgulamak değil, bu uygulamaların Türkiye ekonomisinde ve toplumsal yaşam üzerindeki sonuçları, buna bağlı olarak Türkiye’nin karşı karşıya olduğu toplumsal sorunlar ve bunun toplumsal maliyetinin değerlendirilmesidir. Aynı zamanda Türkiye’nin dünyada hakim olan hizmet odaklı sermaye birikim modelinden, sadece inşaat hizmetlerine odaklanıp, inşaata dayalı bir büyüme modelini seçerek ekonomisini tamamen kentsel dönüşüme dayandırmasının, ekonominin diğer bölümleri arasında uyuma, dengeye, tamamlayıcılığa önem verilmemesinin ortaya çıkardığı sağlıksız yapıyı gözler önüne sermek; bütün gelişme, kalkınma hedefinin inşaat sektörüne bağlanmasının yarattığı baskıyla bu sektöre verilen tavizlerin, yasal düzenlemelerdeki aşırılıkların toplum üzerinde, doğada, çevrede yarattığı tahribatlarına dikkat çekmek de bu makalenin amaçları arasındadır. Buna ek olarak bütün yaşananların bir sistem sorunu olduğu, Türkiye’ye özgü bir ‘uygulama biçiminden’ bahsedilebilse bile, bunun dünya kapitalizminden kopuk, bağımsız bir süreç olarak ele alınamayacağı görüşü de çalışmamızın diğer bir önemli savını oluşturmaktadır. Sonuçta Türkiye’de ortaya çıkan ‘toplumsal maliyet’, dünya kapitalizminin ‘Türkiye’ye fatura edilmiş bedelidir’ demek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle, ‘genel değerlendirme’ kısmında bu görüş bir kez daha ele alınmakta, makalenin temel meselesi olan “Türkiye’deki ‘kentsel dönüşüme dayalı inşaat odaklı ekonomi modelinin toplumsal maliyeti” konusu ve dünya kapitalizmi, yani küresel kapitalizm bağlantısı bu kapsamda yeniden vurgulanmaktadır.

1. Türkiye’de İnşaat Odaklı Ekonomi Modelinin Olgusal ve İstatistikî Göstergeleri

Türkiye’de büyük kentlerimizin, özellikle de İstanbul’un dev bir şantiye görüntüsü vermesi; yollarda harç arabalarının, dozerlerin, demir-kum yüklü kamyonların sayısının trafiği aksatacak boyutlara ulaşması; inşaat araçlarından kaynaklanan kaza oranlarında ciddi yükselişin olması, bu gibi verilerin çoğalması, tüm bunlar günlük yaşantımızda inşaat sektörünün etkisinin ne kadar arttığına işaretleridir. Her gün gözlemlediğimiz bu gerçekliği birtakım istatistikî verilerle de desteklemek mümkündür. Örneğin, bugün Türkiye’de toplam istihdamın önemli bir kısmı inşaat ve inşaata bağlı sektörlerde gerçekleşmektedir; buna paralel olarak en çok taşeron işçiliği ve güvencesiz çalışma yine madencilik sektörüyle birlikte inşaat

sektöründe yer almaktadır. Ayrıca iş kazalarından oluşan can kaybı ve sakatlanmalarda da madencilikle birlikte inşaat sektörü başı çekmektedir. 2014'te yapılan bir çalışma da bu tezimizi destekler nitelikte şu sonuçlar ortaya konmaktadır: *“Türkiye’de inşaat sektörü tüm çalışanların %15’ini istihdam eden, ekonomik olarak onlarca sektörü tetikleyen vazgeçilmez bir sektördür. Sosyal Güvenlik Kurumu verilerine göre, ülkemizde bir yılda gerçekleşen tüm iş kazalarının yaklaşık %9’u, sürekli iş göremezliklerin % 18’i ve ölümlü iş kazalarının % 28’i inşaat işlerinde gerçekleşmektedir. Ülkemizde en fazla ölüm vakası inşaat sektöründe yaşanmaktadır”* (Ceylan, 2014: 5). Son yıllarda yapılan yasal düzenlemelerin büyük çoğunluğunun inşaat sektörüne ilişkin imar ve ihale mevzuatıyla ilgili olması; bütün kitle iletişim araçlarında sadece inşaat ve konut projelerinden kaynaklanan reklam, ilan ve tanıtımların yer alması; bankacılık sektöründeki işlem kalemleri içinde konut projeleri ve konut kredilerinin büyük ağırlık taşıması; piyasada dönen hemen her ticari faaliyetin inşaat sektöründeki canlılığa bir şekilde bağlı olması, tüm bu göstergeler inşaat sektörünün Türkiye ekonomisindeki motor rolünü kanıtlar niteliktedir. Yine çatı, duvar, döşeme, fayans, dolap, kilit, anahtar, işlerinde kullanılan malzemeden bu işlerin yapımına, ustalığından işçiliğine çok sayıda ticari faaliyetin; elektrik, su, doğalgaz tesisat işlerinde, malzemelerin alım satımından, bir inşaatla kullanılan kum, çimento, demir, çelik gibi malzemelerin ticaretine; mutfak, banyo, tuvalet, yatak odasında, salonda kullanılan eşyalar ve bir evin döşenmesinde gerekli bütün malzeme ve aracın alım satımından nakliyesine, binaların boya-badanası, sıvası, tasarımı, projesi, mimarlık, peyzaj, emlak, sigorta hizmetlerine; site güvenliğinin sağlanmasından buna bağlı güvenlik görevlilerinin istihdamına, bütün bu iş ve mesleklerin varlığını sürdürmesinin hep inşaat sektöründeki canlılığa bağlı olması da Türkiye’de ekonominin İnşaat sektörüne ne kadar bağımlı olduğunu kanıtlayan diğer öğelerdir.

İNTEs (Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası), Mart 2014 İnşaat Sektörü Raporunda Türkiye ekonomisinde inşaat sektörünün önemi ise şu şekilde ifade edilmektedir: *“Ülkemiz gelişen, buna bağlı olarak ihtiyaçları artan bir ülke konumundadır. Diğer ülkelerde olduğu gibi, gelişimin ana eksenini ise kaçınılmaz olarak “inşaat” oluşturmaktadır. Barajlar, enerji üretim tesisleri, yollar, havaalanları, kentsel mekânlar, fabrikalar, hastaneler ve diğer tüm yaşamsal mekânlar ile o mekânları yaşanılır kılabilecek tüm altyapının ilk adımı “inşaat”la atılmaktadır. Geleceğe güvenle yürü-*

me kararlılığında olan bir ülke, bu yürüyüşüne hiç şüphe yok ki “inşaat”la başlayacaktır. Sektöre girdi sağlayan ve faaliyetlerini bu sektördeki gelişmelere bağlı olarak devam ettiren diğer sektörlerin katkısı da dikkate alındığında inşaat sektörünün GSMH içindeki payının yaklaşık yüzde 30 seviyesinde olduğu görülmektedir. İnşaat sektörü, kendisine bağlı 200 den fazla alt sektörün ürettiği mal ve hizmete talep yaratan konumunda olup, bu yaygın etki, sektörün “ekonominin lokomotifi” olma vasfının en temel göstergesidir”.

2. Kentsel Dönüşüme Dayalı İnşaat Odaklı Ekonomi Modelinin İşleyişi

Bugün Türkiye’de uygulanan ‘kentsel dönüşüme dayalı inşaat odaklı ekonomi modeli’ dünya kapitalizminden bağımsız bir süreç olarak düşünülmemelidir. Bununla birlikte sürecin tamamen Türkiye’ye özgü, dünyadaki işleyişten çok farklı yönlerinin olduğu da bir gerçektir. Mesela TOKİ (Toplu Konut İdaresi) gibi yetki sınırları tam olarak tanımlanamayan, planlama, projelendirme ve uygulama süreçlerinde yetkileri olan, Sayıştay dahil hiçbir kurum tarafından denetlenemeyen, esas olarak sosyal konut üretmesi gerekirken %80 oranında lüks konut üreten şahsına münhasır bir yapının bulunması; Türkiye’deki ‘kentsel dönüşüm’ sürecinin en önemli ayaklarından birini bu kurumun oluşturması tamamen Türkiye’ye özgü bir durumdur. Bu konuda Türkiye’de 2000’li yıllara kadar kooperatiflerin kamu fonları ile finanse edilse de % 63.4 ‘ünün süreç içinde devlet tarafından hiçbir şekilde denetlenmediğini, yine aynı dönemde Toplu Konut Fonu’ndan faydalanan kişilerin gerçekten konut gereksinimi içinde olan ailelerden değil, orta ve orta-üst gelir grubundaki ve bu tip desteklere ihtiyacı olmayan ancak spekülâtif amaçlı konut edinen ailelerden olduğunu vurgulayan Akın ve Özdemir araştırmalarında 2003-2005 yılları arasında hükümetin yerel yönetim ve planlama sisteminin yeniden yapılandırılmasına yönelik bir dizi yeni kanun ve kanun değişikliği yaparak, gelecek yıllara da damgasını vuran bir süreç başlattığına işaret etmektedir: “Bu dönemde devletin konut sunumunda değişen rolünün en önemli işareti TOKİ’nin uygulamalarına yönelik kanun değişiklikleri olmuştur. İlk olarak Arsa Ofisi’nin üzerindeki 645 milyon metrekaarelik arsa ve arazi TOKİ’ye devredilmiş ve Konut Müsteşarlığı kapatılarak görev, yetkileri TOKİ çatısı altında toplanmıştır (www.toki.gov.tr). TOKİ Devlet Planlama Teşkilatı’nın verilerine dayanarak yaptığı açıklamasında; Türkiye’nin konut gereksinimi ile ilgili olarak 2011 yılına kadar, yurt çapında bir konut

seferberliği başlatacağını ve 500.000 adet konut üreteceğini duyurmuştur” (Akın ve Özdemir, 2010: 299-299). Aynı araştırma TOKİ’nin bütün faaliyetleri içinde -bitmiş ve inşaatı devam eden- olmak üzere gelir gruplarına göre konut yatırımlarının dağılımını şöyle göstermektedir. TOKİ, Kasım 2009 itibariyle ülke bütününde toplam -bitmiş ve inşaatı devam eden- olarak 288.518 adet birim konut yatırımı yapmış ve bu yatırımın 27.299 adet birim konutunu (%9.45) alt gelir grubu konut alanları olarak gerçekleştirmiştir (www.toki.gov.tr). Bu tespitten çıkartılan sonuç; TOKİ’nin konut gereksinimi olarak gördüğü ve yatırımını yönlendirdiği alanın, orta ve üst gelir grubuna konut üretmek olduğudur. Bunu rakamlarla da göstermek istersek, TOKİ aracılığı ile İstanbul’da kent bütününde 2009 sonlarına kadar üretilen konut alanlarının dağılımı şöyledir: “% 96.12’sinin üst gelir grubu için üretilen konut alanları olduğu ve geri kalan alt gelir grubu, göçmen konutları, engelsiz yaşam konutları, gecekondu dönüşüm ve afet konutlarının ise toplamda % 3.88 oranda olduğu; -Alt gelir grubu konut alanlarının, Küçükçekmece Halkalı ve Ayazma ile Pendik Şeyhli alt bölgesinde yer aldığı; -Batı Yakasında; Halkalı, Ayazma, Ispartakule, Bahçeşehir, Başakşehir, Kayabaşı ve Taşoluk alt bölgesinin bir kümelenme alanı ortaya koyulduğu, -Doğu Yakasında: Ataşehir, Şeyhli, Çekmeköy ve Taşdelen alt bölgesinin bir kümelenme alanı ortaya koyulduğu görülmektedir” (Akın ve Özdemir, 2010: 307). TOKİ’nin ağırlıklı olarak üst gelir grubuna yönelik konut ürettiği, bu anlamda ‘Sosyal konut üretme’ vasfının tartışılır olduğu konusundaki eleştirilerin artması üzerine AKP yetkilileri, 2014’den itibaren bu dağılımın alt ve orta gelir gruplarına yönelik olarak değişeceğine dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu konuda bizzat TOKİ Başkanı M. Ergün TURAN 2014’den itibaren alt ve orta gelir düzeyine yönelik sosyal konut inşaatına öncelik verileceğine dair vurgulamalarda bulunmuş, “Cumhurbaşkanımızın da Başbakanımızın da isteği bu yöndedir.” diyerek TOKİ’nin 2014 yılsonu hedefinin 40 bin konut inşa etmek olduğunu, 2015’e kadar 50 bin sosyal konutun ihalesinin yapılmış olacağını belirtmiştir (Turan, 2014). Turan, TOKİ’nin 2014’ten sonra özellikle İstanbul’da yapılması planlanan inşaat alanları ve inşaatlarının niteliği ile ilgili olarak ise “İstanbul Kayabaşı’nda 2 bin 800 konut kapasiteli mahalle konseptinde konut ihalesinin yapıldığını ifade ederek “Mahalle konseptiyle projeler yapacağız. TOKİ olarak biz şu anda en uygun İstanbul Kayabaşı, Halkalı ve Başakşehir’deyiz. Burada güzel projeler var ama insanların bir araya gelip sosyalleşebileceği alanlar yok.

İstanbul'da mahalle merkezli iki projeyi ihale ettik. Bir cadde oluşturacağız. Kafeler, camiler, spor alanları gibi sosyalleşme merkezlerinin olduğu konutlar yapacağız” (Turan, 2014) demiştir.

Kamu adına konut gereksinmesine yanıt üretmek üzere kurulan, bu ilkeyle hareket etmesi gereken ve yine bu ilke doğrultusunda plan yapma ve kamulaştırma yetkisi ile donatılan TOKİ'nin uygulamalarda daha çok, (yaklaşık % 90 gibi bir oran ile) orta üst ve üst gelir grubuna yönelik konut üretiyor olması, TOKİ'nin 'kamunun yararına hareket ettiği' konusunu tartışmalı hale getirmektedir (Akin ve Özdemir, 2010: 300). Son yıllarda bu konudaki eleştiriler sadece muhalif kesimler tarafından değil bizzat AKP yetkililerince de dile getirilmeye başlamıştır. Bu konuda TOKİ başkanı Turan'ın **“kentsel dönüşüm rant aracı olarak görülmemelidir”** şeklinde açıklaması oldukça dikkat çekicidir. Turan bu konuda TOKİ'nin 51 ilde Kentsel Dönüşüm projeleri yaptığını, 25 bin konutun Kentsel Dönüşüm kapsamında inşa edildiğini, idare tarafından 2015 yılına kadar inşa edilecek 50 bin konutun yüzde 40'ının da yine Kentsel Dönüşüm kapsamında inşa edileceğini belirtmiş, rant güdüsüyle hareket eden yatırımcıları ise şöyle eleştirmiştir: *“Kentsel Dönüşümün asıl zor kısmı finans sıkıntısı. Ama bence bundan da sorunlu olan kısım, paydaşların rant algısı. Yani insanlar ‘Felaket gelecek bundan nasıl kurtuluruz’ diyeceğine ‘Felaket geliyor nasıl kâr ederiz’ derdindedir. Kentsel Dönüşümü zenginlik elde etme aracı olarak görmekten vazgeçmeliler”* (Turan, 2014). TOKİ başkanlığının 2014'e ilişkin üretilen konut sayısı ve verilerle ilgili açıklamaları ise şöyledir:

Rakamlarla TOKİ Haziran 2014:

Üretilen konut sayısı: 625.500

Satışı yapılan sayısı: 508.371

Sonuçlandırılmış ihale büyüklüğü: 64.4 milyar lira

Yeşil alan düzenlemesi: 45 milyon metrekare

2014'te inşasına başlanan konut sayısı: 12.901

Uygulamalardaki farklılıklara rağmen, günümüz kapitalizminin belirgin bir özelliği olarak bugün dünyanın her yerinde kent rantına dayalı bir sermaye birikim modeli hakim durumdadır. Bu süreçte kentler fiziki ve soyut varlıklarıyla, maddi manevi bütün değerleriyle kapitalizmin bizzat 'birikim kaynağı' haline gelmişlerdir. *“Türkiye'de de (Eraydın, 1988) bu konu-*

da 1980'den sonra uygulamaya konulan 'Birinci kuşak yapısal reformlar' Kentler ve neo-liberal politikalarla güçlü bir bağ kuran yeni bir kırılma noktasına işaret etmektedir (Ataay, 2007) 2000 sonrası süreçte İkinci kuşak yapısal reformlarla, 1980'lerdekine benzer bir biçimde, ekonominin yeniden yapılandırılması hedeflenmiş, kent topraklarına yönelmiş yatırımlar ve müdahaleler harekete geçirilerek, kentsel toprak üzerinden değer yaratılmaya çalışılmıştır. Sermayenin yeni yatırım alanları arayışında, kente yönelik en temel müdahale araçlarından birisini de 'Kentsel dönüşüm projeleri' oluşturmuştur" (Göksu ve Bal, 2010: 257).

Kent rantına dayalı bu model üç şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi kentin arsa değeri üzerinden sağlanan rantla; yani kentin maddi manevi bütün varlığıyla, yaşam alanlarının arsalaştırılarak alınıp satılan bir metaya dönüştürülmesiyle; ikincisi, kentin içinde üretilen hizmetlerden sağlan gelire; özellikle de 'küresel kentler' aracılığıyla üretilen küresel hizmetlerden; restoran, otel, eğlence, AVM' ler (Alış Veriş Merkezleri), ulaşım, reklam, pazarlama, emlak vs hizmetleri yoluyla gerçekleşen sermaye birikimiyle. Bu konuda bütün dünyada sanayinin tasfiye edildiği, bütün kentlerde servis ağırlıklı işlerin hakim olduğu bir süreç söz konusudur. Kentlerdeki sanayi sektöründeki istihdam kayıplarına karşılık, finans ve hizmet sektörüne yönelik talep artmış, dolayısı ile 1980 sonrasında imalat ağırlıklı geleneksel merkezlerin yerini bankacılık ve üretici servis faaliyetleriyle yeni kentsel merkezler almaya başlamıştır. "Kentsel ekonomik faaliyetlerin bütünü içinde küçük bir paya sahip olmasına rağmen, üretici servislerde büyük karlar elde edilmesi ve aynı büyüklükte kar düzeylerinin imalat ve diğer sektörlerde elde edilmemesi, bu sektörlerin değersizleşme sürecine girmelerine neden olmuş, mekan ve yatırım olanakları açısından rekabet güçlerinin azlığı yüzünden kentsel alanlardaki eski yerlerini terk etmek zorunda kalmışlardır" (Sassen, 1994: 53,74). Bu çerçeveden bakıldığında, üretici servisler, mali, hukuki, ve idari faaliyetler, buluşlar, gelişmeler, tasarım, yönetim, personel, üretim teknolojileri, bakım, ulaşım, iletişim hizmetleri, toptan dağıtım hizmetleri, reklamcılık, firmalar için temizlik hizmetleri, güvenlik ve depolama faaliyetlerini kapsamaktadırlar" (Özdemir, 2010: 5). Bu arada "1970'lerden başlayarak 1980'lere uzanan bu süreç içinde yeni kentsel ekonominin dinamikleri hem kentler arasında hem de kentlerin içinde (özellikle de merkez alanlarda) kazananlar ve kaybedenleri yaratarak, bu kentlerde sınıflar arası ayrışmalar ve uçurumları ortaya çıkarmıştır" (Özdemir, 2010: 4).

Küresel boyutta düşünüldüğünde, bugünkü küresel kapitalizmin temel dinamiğini ‘küresel kentler’ oluşturmaktadır. Ulusal-yerel pazarlar, küresel pazara, ‘küresel kentler’ aracılığı ile eklemlenmekte olup, alt yapısı en yeterli, vizyonu en güçlü, artı özellikleri fazla olan küresel kentlere sahip ülkeler, küresel pastadan en büyük payı almaktadırlar. Bütün dünyanın müşteri ağırlanan ‘küresel bir misafirhaneye’ dönüştüğü bu sistemde, ‘küresel kentler’de ulusal devletlerin misafir odalarına dönüşmüştür. Misafirlerini (müşterilerini) en iyi şekilde ağırlayan, misafir odaları en güzel, en bakımlı, sunulacak hizmetleri, olanakları, alt yapısı, eğlence ve donatı alanları, Otel ve AVM’leri, tarihi ve kültürel değerleri en iyi sergilenen, pazarlanan ülkeler en çok müşteri çeken ülkeler olup küresel pazardan en büyük payları alacaklar ve sistemin kazananları olacaklardır. Bugün Olimpiyatlar, festivaller, Formula 1 yarışları, Eurovision, kongre turizm-ciliği vb. hizmetler bu tür müşteri çeken küresel faaliyetlere örnektir. Bu yüzdendir ki olimpiyat veya Eurovision gibi uluslararası faaliyetlerin her yıl hangi kentte olacağı ülkeler arasında ciddi bir gündem konusu olmakta, ‘küresel kentler bu konularda aralarında kıyasıya rekabet etmektedirler. Türkiye olimpiyatlara aday bir ülke olarak bu rekabeti bizzat yaşamış bir ülkedir. kent rantına dayalı sermaye birikiminin üçüncü ayağını ise özelleştirmeler oluşturmaktadır. Özelleştirme yolu ile kamusal alanlar veya kamu işletmelerinin sermayeye satışı gerçekleştirilerek, daha önce kamuya açık bu alanların bir şahsa veya sermaye grubuna geçmesi sağlanmakta ve halkın kullanımına kapatıldığı görülmektedir. Türkiye’de bu amaçla bütün mevzuat değiştirilmiş, kentsel rantı garantileyecek ‘özel bir hukuk alanı’ oluşturulmuştur. Bütün bu düzenlemeleri yapmak, yasaları çıkarmak, süreci meşrulaştıracak söylemler geliştirmek ise neo-liberal kent politikalarının görevidir. Eğer sistemde sermaye birikimi inşaat sektörü tarafından gerçekleştiriliyorsa, bütün hukuk, yasal zemin buna göre yeniden yapılandırılacak, inşaat sermayesinin önünü açacak politikalar ne şekilde olursa olsun, bedeli ne olursa olsun bir şekilde uygulamaya geçirilecektir. Çünkü kapitalist devletin görevi her şeyden önce hakim sermaye sınıfının önündeki engelleri kaldırmak, mevcut sermaye birikiminin kesintisiz sürmesini sağlamaktır.

3. Kentsel Dönüşüm, Neo-liberal Kent Politikaları, Küresel Kentin İnşa Süreci ve İnşaat Sektörüne Atfedilen Özel Rol

Yukarıda küresel kenti tanımlayan ifadeler aynı zamanda günümüzde uygulanan neo-liberal kent politikalarının temel yönelimlerinin ve amacının

ne olacağına dair ipuçlarını da içermektedir. Buna göre günümüzdeki neo-liberal kent politikaları ve stratejilerinin öncelikli amacı, kentin küresel sermayenin ihtiyaç ve beklentilerine göre yeniden yapılandırılması, bu konuda gerekli yasal değişikliklerin ve düzenlemelerin yapılması ve uygulamada ortaya çıkacak mağduriyet ve ihlalleri perdeleyecek bir meşrulaştırıcı neo-liberal söylemin oluşturulmasıdır. Bu doğrultuda küresel sermayenin kendini yeniden üretme koşullarının gerektirdiği uluslararası transit yollar yapmak; havaalanı, oteller inşa etmek; telekomünikasyon ve iletişim ağlarını örmek; küresel sermayeye hizmet eden sınıflara yönelik; özellikle mühendis, mimar, tasarımcı, modacı, reklamcı, finansçı gibi üst düzey yüksek gelir grubundan oluşan yaratıcı sınıfın zevk ve beklentilerine hitap edecek lüks konut alanları, siteler inşa etmek; bunların alt yapı çalışmalarını ve çevre düzenlemelerini yapmak; donatı alanları, rekreasyon ve eğlence merkezleri oluşturmak; spor ve dinlenme tesisleri kurmak, en önemlisi toplumun tüketim eğilimini arttırmak ve toplumsal talebi teşvik etmek amacıyla her yerleşim alanına bir AVM (Alış Veriş Merkezi) inşa etmek neo-liberal kent politikalarını öncelikli faaliyetleridir. ‘Eski kent’ Fordizmin sanayi kentidir ve bu dönemde sermaye tüm dünyada ihtiyaç duyduğu ulusal pazarları kendisini yeniden üretmek için mekan olarak belirlemiştir. II.Dünya savaşını takip eden yıllarda 29 krizinin talep yetersizliğine çözüm olarak üretilen Keynesyen politikalar gereği öncelikle ‘istihdam’ ve ‘talep yaratıcı’ politikalara önem verilmiş, bu doğrultuda işçilerin örgütlü mücadeleleri ve sendikal hakları desteklenmiş, asgari ücret uygulaması yanında birtakım sosyal haklar verilmiş; iş gücü maliyetini azaltacak şekilde kentte, fabrika çevrelerinde gecekondulaşmaya göz yumulmuş; eğitim, sağlık, sosyal konut üretimi gibi hizmetlerde devlet eliyle ucuza ya da parasız eğitim imkanları sağlanarak ‘yetersiz talep’ sorunundan kaynaklanan krize çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Ayrıca işçilerin birbirleriyle etkileşebileceği, sosyalleşebileceği, erişimi herkese açık kamusal alanlar yaygınlaştırılmış; okul, hastane gibi kamu hizmeti veren kurumların kentin merkezi ve ulaşımı kolay yerlerinde inşa edilmesine özen gösterilmiştir. Hatta kent kaynakları ve olanaklarının toplumsal sınıflar arasında adil paylaşımının sağlanması için ‘kamusal yarar’ adeta kutsallaştırılmış, kamu yararının söz konusu olduğu durumlarda bireysel haklar ikinci plana atılmıştır. Bu anlamda Fordizmin sanayi kenti ağırlıklı olarak işçi kentidir ve bu dönemde kent politikaları da esas olarak işçi sınıfının ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak, hayatını kolaylaştıracak düzenlemeleri içermektedir.

Günümüz küresel kentinin talipleri ise azınlık küçük bir zümreyi oluşturan üst gelir grubundaki, enformasyon, tanıtım, reklam, finans gibi hizmet sektöründe çalışan yöneticilerden ve küresel sermaye patronlarından oluşmaktadır ve bunlar kent merkezinde emekçi kesimle iç içe, onlarla aynı mekanları ve ortamları paylaşarak yaşamak istememektedirler. Oysaki Fordizmin kentinin her yerinde işçiler vardır ve kentin her alanı onların kullanımına açık şekilde kamusal alan olarak tasarlanmıştır. Peki eski kentin sahiplerinin kentin yeni talipleri tarafından kent merkezinde istenmemesinin sonuçları ne olacaktır? Neo-liberal kent politikalarının çözüm üretmesi gereken konuların başında bu yer almaktadır ve şu anlama gelmektedir. Öncelikle eski kentin sahipleri artık kentte istenmediği için kent dışına sürülecektir; ikincisi eskiden herkese açık kamusal alanlar özelleştirilerek halkın kullanımına kapatılacaktır. Türkiye’de bu süreç neo-liberal kent politikalarıyla derhal başlatıldı ve ilk olarak kamu kuruluşları, okullar, hastaneler satışa çıkarıldı; birçok kamu kurumu ve kamusal alan hızla özelleştirildi. Kentin bütün kaynak ve olanaklarının küçük bir ayrıcalıklı zümrenin kullanımına sunulacağı yasal düzenlemelere gidildi; bu konuda bir gecede çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerle bütün yasal alt-yapı değiştirildi. Hukuk adeta yeniden yapılandırılarak kentsel dönüşümü meşrulaştıran ‘özel bir hukuk alanı’ yaratıldı. Bütün bu düzenlemelerden sonra sıra uygulamaya, işçi sınıfının kent merkezindeki yaşam alanlarından sökülüp alınarak kent çeperlerine sürülmesine geldi. Bu alanda yaratılan özel hukuk sayesinde kentin eski sahiplerinin evlerine el koymanın önündeki çoğu engel kaldırıldı, binlerce insan yıllardır yaşadıkları yerlerden, evlerinden, mahallelerinden zorla, devlet gücü kullanılarak tahliye edilmeye başlandı. TOKİ (Toplu Konut İdaresi) bu sürgünü ve yeni yerlere yerleşimi gerçekleştiren başlıca aracı kurum haline getirildi. Yukarıdaki tüm düzenlemeler, sürecin önünü açacak yasal alt yapının oluşturulması, hukukun yeniden yapılandırılması, süreci meşrulaştırıcı söylemlerin üretilmesi, uygulamaları kolaylaştırıcı ‘böl-parçala-yut’ vb. stratejilerin geliştirilmesi, hepsi birden Türkiye’deki neo-liberal kent politikalarının genel çerçevesini oluşturdu.

Küresel kenti inşa etmek ve ete kemiğe büründürmek ise inşaat sektörünün işiydi. Bu anlamda inşaat sektörü daha önceki bölümlerde de vurguladığımız gibi küresel kent ekonomisine ivme kazandıran, onu yönlendiren motor sektör rolündeydi. Bu süreçte İNTES’in 2014 İnşaat Sektörü Raporunda sektöre girdi sağlayan ve faaliyetlerini bu sektördeki gelişmelere bağlı olarak devam ettiren diğer sektörlerin katkısı da dikkate alındığın-

da, inşaat sektörünün GSMH içindeki payının son yıllarda yaklaşık olarak %30 seviyesine ulaştığı görülmektedir. İnşaat sektörü, kendisine bağlı 200 den fazla alt sektörün ürettiği mal ve hizmete talep yaratan konumunda olup, bu yaygın etkisi nedeniyle de, “ tüm ekonominin lokomotifi” rolünü üstlenmektedir. İngiltere’de yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, ortalama yeni bir evde 150 farklı meslek kolunu ilgilendiren 23.000 parça bulunmaktadır. Hiçbir ekonomik faaliyetin bu kadar çok doğrudan ya da dolaylı etki doğurma gücü olmadığı dikkate alındığında sektörün lokomotif gücünün, özellikle gelişmekte olan ülkeler için vazgeçilemez değeri olduğu açık olarak ortaya çıkmaktadır. İNTES Raporuna göre yüksek oranlı istikrarlı büyüme ve beraberinde istihdam yaratma sorunuyla karşı karşıya olan Türkiye açısından da inşaat sektörüne olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır (İNTES, 2014). Öyleyse daha önce yukarıda da vurguladığımız gibi, inşaat sektörünün önünü açmak, inşaat için ucuz ve elverişli arsa sağlamaya yönelik stratejiler ve çözümler geliştirmek; yerel yönetimlere ve büyükşehir belediyelerine bu konuda önemli yetkiler vermek; kentin yeniden inşasına yönelik ‘kentsel dönüşüm’ projeleri oluşturarak bu projeleri hayata geçirecek alt-yapıyı hazırlamak; tarihi sit alanları ve orman alanları da dahil bütün kent alanlarının ‘yenileme’, ‘kentsel dönüşüm’ veya ‘afet risk’ alanı ilan edilerek özel sektörün tasarrufuna bırakılmasını sağlayacak düzenlemeleri yapmak; gerektiğinde belediyelere “acele kamulaştırma”, ‘tapulara şer koyma’ yetkileri vererek, insanları evlerini ve yaşam alanlarını terk etmek zorunda bırakmak, bu süreçte bütün bu uygulamaların neo-liberal kent politikaları kapsamında acımasız şekilde hayata geçirildiğini görmek şaşırtıcı olmamaktadır. Rant savaşı kızıştıkça sürecin daha da vahşileştiği, toplumsal maliyetin daha da yükseldiği, ortaya çıkan mağduriyet ve hak kayıplarının gittikçe daha vahim hale geldiği görülmektedir. Söylemlerle uygulamada çıkan sonuçlar arasında büyük uçurumların olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin Sulukule Yenileme Projesi’nin hedefleri ile ortaya çıkan sonuç arasında böyle bir fark mevcuttur: “Proje, alanda yaşayan insanları kentin farklı yerlerine saçıp dağıtmıştır. Bu sonuç projenin özel sektör ile temas edilmeden sadece kamu organları tarafından yürütülüyor ve projenin etkilerinin hafifletilmesi için büyük kamu kaynaklarının kullanılıyor olmasına rağmen gerçekleşmiştir” (İslam ve Enlil, 2010: 331). Sonuçta topluca yerinden edilen ve kentin çeperlerine sürülen Sulukule halkı eskisinden de yoksullaşmış ve daha da kötü koşullarda yaşamaya mahkum edilmiştir. Yeni yerleşim alanları olan Kayabaşı’ndaki alt yapı, ulaşım sorunları ve kent merkezinden çok uzak olunması nedeniyle, işe gidip gelmeleri, işi olmayanların iş bulmaları zorlaşmıştır.

4. Kentsel DönüŖüme Dayalı İnŖaat Odaklı Ekonomi Modelinin En Temel İnsan Hakları, Sosyal Haklar, Çevre Hakkı ve Kent Hakkı Açısından Toplumsal Maliyeti

Konunun ciddiyetini daha iyi vurgulamak açısından söz konusu toplumsal maliyetleri maddeler halinde sıralayarak başlamakta fayda vardır:

- a) Yoksulluk, mülksüzleştirme, işsizlik;
- b) Sosyal dışlanmışlık, sahipsizlik;
- c) Yok edilen semtler, mahalleler, mahalle kültürü;
- ç) Hak arama özgürlüğünün kısıtlanması, hukukun işlememesi;
- d) Kaybolan dostluk, dayanışma, komşuluk ilişkileri;
- e) Toplumun sosyal dokusunun devlet eliyle uygulanan soylulaştırma projeleri ile çözümlenip parçalanması;
- f) Soylulaştırma;
- g) Yerinden Etme;
- h) Belediyelerin halkı aşağılayıcı, dışlayıcı, taciz, tehdit içerikli kötü muameleleri;
- j) İtibarsızlaştırma, değersizleştirme;
- k) Mahallelere suç unsuru sokma stratejilerinin halkı yıldırma, ikna etme politikası olarak uygulanması;
- l) İnsanlara yaşamakta oldukları yerler veya gelecekteki yaşamlarıyla ilgili söz hakkının tanınmadığı tepeden inmeci, baskıcı bir anlayış;
- m) En temel insan hakları olan mülkiyet hakkının, barınma hakkının, konut hakkının çiğnendiği, yaşam alanı hakkının, kent ve çevre hakkının, sosyal hakların ayaklar altına alındığı hukuksuz, kuralsız, denetimsiz bir süreç;

n) Yeşil alanların, orman alanlarının, tarihi sit alanlarının imara, inşaata açıldığı, betonlaşmanın, homojenleşmenin, AVM ve otel inşaatlarının, mega ve çılgın projelerin arttığı, kentlerin hafıza mekanlarının, kimliğinin yok edildiği bir sistem;

Tüm bunlar bugün Türkiye’de uygulanan ‘kentsel dönüşüme dayalı inşaat odaklı ekonomi modelinin’ toplumsal maliyetleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda genel hatlarıyla ele aldığımız sürece dair bu ‘toplumsal maliyet çıktılarını, sürece eşlik eden bazı ‘kavramlar’, ‘olgular’ ve ‘hak ihlalleri’ çerçevesinde yeniden değerlendirdiğimizde, aynı kategorideki bazı mağduriyet ve ihlalleri ortak bir başlıkta toplayabileceğimiz ve bunlar için ortak bir değerlendirme yapabileceğimiz anlaşılmaktadır. Böyle bir yaklaşım hem daha sade, tekrara düşmeyen bir anlatımın önünü açmakta, hem de bize iç içe geçmiş, karmaşık görünen sorunları ayrıştırarak sınıflandırma olanağı tanımaktadır. Örneğin ‘soylulaştırma’, ‘yerinden etme’, ‘sosyal dışlama’, ‘eşitsizlik’, ‘mülksüzleştirme’, ‘gelir adaletsizliği’, ‘güvencesiz çalışma’, ‘mekansal ve sınıfsal ayrıştırma’ gibi konuları hep bir kategoride, ikinci kuşak insan hakları olarak ‘sosyal haklar’ kapsamında değerlendirmek olanaklı iken, ‘mülkiyet hakkı’, konut hakkı’, ‘barınma hakkı’, ‘kültürel kimliğini yaşatma hakkı’ gibi insanın var oluşuna dair ‘varlığını sürdürme ve kendini ifade etmesine’ ilişkin temel sorunları da birinci kuşak ‘temel insan hakları’ kategorisinde ele almak mümkündür. ‘kent kaynak ve olanaklarına, eşit erişebilme’, ‘kent yönetiminde ve karar süreçlerinde söz sahibi olma ve katılım hakkını’ ve hatta ‘çevre hakkını’ ise üçüncü kuşak insan hakları olarak ‘kent hakkı’ kapsamında irdelemek söz konusudur. Böylece dağınık görünen, farklı başlıklardaki mağduriyet ve hak ihlallerinden oluşan toplumsal maliyetler konusunu üç başlık altında özetlemek imkanı doğmaktadır.. Ayrıca aşağıda yer alan sürece dair uygulama ve yaklaşım sorunlarını da yine bu üç kategoride değerlendirmek olasıdır.

- a)** Sürece dair bütünsel bir yaklaşımın olmaması;
- b)** Sosyal boyutun olmaması;
- c)** Kiracıların haklarının korunmaması;
- d)** Mülkiyet odaklı bir yaklaşımın olması;

- e) Baskıcı, tepeden inme, otoriter bir yaklaşımın olması;
- f) Katılımcı olunmaması;
- g) Kullanım amaçlı değil mübadele amaçlı konut üretilmesi; (Buna sosyal konut üretmesi gereken TOKİ'nin sosyal konut üretmek yerine %80 oranında lüks konut üretmesi örnek verilebilir(Akın ve Özdemir, 2010: 294).
- h) Sürecin şeffaf olmaması, belirsizliğin adeta bir strateji olarak kullanılması;
- j) Kamu yararı ilkesinin içinin boşaltılması;
- k) Korumacılık ilkesi ve korumacı yaklaşımın olmaması;
- l) Tarihi, kültürel mirasları tahrip eden rant odaklı bir yaklaşımın bulunması;

Bütün bu hak ihlalleri, kayıplarla sürecin toplumsal maliyeti artarken, süreci yönetenlerin de boş durmadıkları, sistemin kamu vicdanında rahatsızlık yaratan, tepki çeken yönlerini perdelemek için oldukça başarılı stratejiler, meşrulaştırıcı parlak söylemler geliştirdikleri görülmektedir. Bu yüzden süreç var olan gerçek yüzüyle kamuoyuna yansımamakta, her şeyin olduğu gibi görünmesinin önündeki manipüle edici yöntemlerin başarısı oranında kamu vicdanında gerçekleşmesi beklenen rahatsızlık ve tepkiler böylece kontrol altına alınabilmektedir. Bununla birlikte süreç içinde kamuoyuna halk lehineymiş gibi yansıtılan birçok yasa ve düzenlemenin uygulamada öyle olmadığı, esasen çoğunun sermayenin çıkarlarını korumaya yönelik olduğu görülmektedir. Örneğin “6306 sayılı Yasa afet riski açısından önem arz eden ve halk lehine olduğu iddia edilen bir yasal düzenleme olmakla birlikte kamuoyunda oldukça tartışılan ve birçok yönden eleştirilere maruz kalan düzenlemeler içermektedir. Yasaya ilişkin eleştiriler özetle; yerel yönetimlerin yetkilerinin elinden alındığı, TOKİ'ye oldukça fazla yetki verildiği, barınma hakkının ve mülkiyet hakkının ihlal edildiği, hak arama özgürlüğünün ortadan kaldırıldığı, gönüllük esasına aykırı düzenlemeler olduğu, kültürel ve tarihi varlıkların korunmasına ilişkin esaslara aykırı düzenlemeler getirildiği, kamu malları rejiminin değiştirildiği gibi noktalarda toplanmaktadır. Bu eleştiriler yapılırken “mülksüzleştirme yasası”, “en çok parayı kim verirse onun”, “mal, sermaye ve mülk transferi yasası”, “afet gibi afet yasası”, “seferberlik yasası” gibi sloganların da bu

eleştirilere eşlik ettiğini görmekteyiz. Yasanın “özü itibariyle seni, beni, hepimizi mülksüzleştirme tasarısı. Benden, senden, bizden aldığını kime veriyor? En çok parayı kim verirse ona. Bu bir sermaye, mal, mülk transferi” Yasası gibi oldukça ağır eleştirilere maruz kalması, uygulanmadan yasaya olan güvenin oldukça az olduğunu ortaya koymaktadır.” (Demirkol ve Bereket Baş, 2013: 3) Afet yasının en başta, en temel insan hakkı olan Mülkiyet hakkı, Barınma hakkı ve ‘Konut hakkı’ni ihlal ettiği görülmektedir. *“Konut Hakkına ilk olarak Atina Anlaşması’ndan sonra 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’nde yer verilmiştir. Bu belgeye göre konut hakkı, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını da içeren temel bir insan hakkıdır. Beyannameye göre, herkes sağlıklı yaşama koşullarına sahip, bir konutta barınma hakkına sahiptir.* (Kaboğlu ve İbrahim, 1995-1996: 46) Bildirge’nin 25. maddesinde, *“Herkes, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve gönenci için yeterli beslenme, giyinme, konut, sağlık bakımı ve zorunlu toplumsal hizmetleri de içeren bir yaşam düzeyine kavuşma hakkına sahiptir”* ifadesi yer almaktadır. Böylece, insanların temel gereksinmelerinden biri olan barınmanın bir hak olarak kabul görmesi yirminci yüzyılın ortalarında gerçekleşmiştir. Hukuki bağlayıcılığı olmayan bu bildirinin ardından, 1966 tarihli bağlayıcı olan Ekonomik Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi kabul edilmiştir. 1966 tarihli Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 11/1. maddesinde; *“Herkes kendisi ve ailesi için beslenme, giyim, ve konut dahil, yeterli bir yaşam düzeyi ve yaşama koşullarını sürekli olarak geliştirme hakkı vardır.”* şeklinde düzenleme yer almaktadır (bkz.<http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>).

Bugün Türkiye’deki hemen her ‘kentsel dönüşüm’ projesinin uygulanması sürecinde yukarıdaki eleştirilerin, hak ihlalleri ve mağduriyetlerin çoğunu bir arada görmek mümkündür; Sulukule’de, Tarlabası’nda, Fener-Balat-Ayvansaray’da, Tokludedede’de, Ayazma’da ve diğer proje alanlarında. Sürece dair en çok eleştirilen konuların başında ‘mülkiyet ve barınma hakkı’ yanı sıra ‘soylulaştırma’ ve ‘yerinden etme’ sorunları gelmektedir. Soylulaştırma *“en genel tanımıyla, gerilemiş olan eski kent içi alanlarındaki yeni bir sınıfsal ve mekansal ayrışmayı ifade etmektedir ve yeni orta sınıfın bu alanlara olan talebi ve mülkiyetin değerlendirilmesi ile başlayan süreç işçi sınıfının yerinden edilmesiyle sonuçlanmaktadır”* (Şen, 2005). ‘soylulaştırmayı’ daha ayrıntılı tarif etmek gerekirse, önceden yoksulların yaşadığı kent alanlarına müdahale edilerek buralarda lüks inşaatlar yapılması ve binaların değerlerinin artması sonucu ortaya çıkan yüksek fiyatları karşı-

layamayan yoksul halkın bölgeyi terk etmek zorunda kalmasıyla buralara üst gelir grubundan insanların yerleşmesi ve bölgenin nüfus profilinin tamamen değişmesi denilebilir. ‘soylulaştırma’ genelde iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi kendiliğinden, piyasa ekonomisinin kuralları içinde ortaya çıkan ‘soylulaştırma’: bir yerde değerli bir yatırım yapılır, bölgeye yapılan diğer yatırımların da bunu izlemesi ve bölgenin değerinin artması sonucu bölgedeki kiralar ve fiyatlar da artar, bunun üzerine yoksullar bölgeyi terk eder ve bölgeye üst gelir gruplarının yerleşmesiyle süreç içinde soylulaştırma olgusu gerçekleşir. Bu çalışma kapsamında ise ‘ikinci tip’ ‘soylulaştırma’ dan yani ‘kentsel dönüşüm’ sürecinde ‘tepeden inme’ bir anlayışla ‘kamulaştırma’ tehdidiyle gerçekleştirilen, ‘zorla soylulaştırma’ dan bahsedilmektedir. İnsanlara yaşadıkları yerle ilgili proje üretilirken hiç söz hakkı verilmeyen, hatta çoğu zaman bölge halkının haberi olmadan, rızası sorulmadan zorla dayatılarak gerçekleştirilen Soylulaştırma’dır burada sözü edilen. (Bu arada bu Makalenin yazarı bu projelerden ‘Fener-Balat-Ayvansaray’ projesi kapsamında gerçekleştirilen süreci bizzat yaşamış, evinin de dahil olduğu bu süreçte ‘Fener-Balat’ örgütlenmesinin öncülüğünü yapmış, mücadelenin kazanılmasında etkin rol oynamıştır. Ayrıca İstanbul’daki diğer proje süreçlerini de yakından takip etme, gözlemleme imkanı bulmuştur. Dolayısıyla makalede yer alan ve saha çalışmasına giren konuların bazıları yazarın kendi deneyim ve gözlemleriyle de desteklenmektedir. Örneğin yazarın tanklığında Fener-Balat-Ayvansaray süreci aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir). Fener-Balat-Ayvansaray Projesinde insanların evleri üzerindeki tapu hakları ihlal edilerek, evlerine ait hisseler hiç haberleri olmadan, gizli ve usulsüz bir ihale ile 2007 yılında Fatih Belediyesi Tarafından GAP inşaatına (ÇALIK Holdinge) devredilmiş, bu durum halka 2009 yılında tebligatlarla bildirilmiş, eğer belediyeyle anlaşmazlarsa evlerinin derhal ‘*acele kamulaştırılacağı*’ söylenmiştir. Bu arada ‘*acele kamulaştırma*’ sadece savaş, afet ve seferberlik halinde geçerli olan bir ‘kamulaştırma’ biçimi olması gerekirken, ülkemizde ‘rant amaçlı, sırf sermayenin elini güçlendirmek amacıyla insan haklarına aykırı bir biçimde insanların ‘zorla tahliye’ edilmelerinde kullanılan acımasız bir silaha dönüşmüştür. Afet yasası bu haksız uygulamaların doruk noktasıdır.

Türkiye’de şimdiye kadar tamamlanmış kentsel dönüşüm süreçleri içinde ‘örnek uygulamalar’ çok azken, ‘toplumsal maliyeti yüksek uygulamalar’ ise çok yaygındır. Kötü uygulamalarda, insanların yaşam alanlarına acımasızca müdahale edilmiş, alım güçlerini aşan düzeyde lüks binalar yapıp, sonra da ‘ya bunların değerini ödersiniz ya da çekip gidersiniz’

şeklinde haksız bir tutumla insanların evlerini, mahallelerini terk etmeleri istenmiştir. Birçok aile sonunda borçlanarak evlerini kaybetmiş, yoksullaşmış, aile düzenleri alt üst olmuştur. Çoğu esnaf işinden, iş çevresinden kopartılarak geçim kaynağını, işini kaybetmiştir. Mevcut çevre, yeşil alan tahribatı, tarihi, kültürel değerlerin kaybı da eklendiğinde bu sürecin Türkiye'ye her anlamda toplumsal maliyeti çok yüksektir. Başta 'Barınma hakkı', 'Yerleşim ve istediğin yerde yaşama hakkı' gibi temel insan hakları olmak üzere mahallelerin yıkılması, komşuluk ilişkilerinin zedelenmesi, sosyal dayanışma ağlarının parçalanması gibi birçok sosyal hak konusunda da büyük mağduriyetler yaşanmıştır. Bu süreçte, UNESCO tarafından somut olmayan kültürel miras olarak kabul edilen '*mahalle kültürünün yok edilmesi*' ilk kez mahkemelerce 'kendini ifade etme ve istediğin kültürü, inancı yaşama hakkı' olan 'inanç ve ifade özgürlüğü' kapsamına alınarak, bu hakkın ihlali de 'en temel insan hakları kategorisindeki hak kayıplarından biri olarak değerlendirilmiştir. Sulukule kültürünün yok edilmesi bunun en somut örneğidir. Ayrıca tek bir sermaye grubunun hanesine yazılacak bir kazanç için koskoca bir mahallenin, semtin bütün halkının yaşamının mahvedilmesi, bunların toplu halde yerlerinden edilmesi, sürülmesi ve onca mağduriyetin yaşanması, 'eşitsiz gelir dağılımı', 'sosyal dışlanma', 'yoksullaştırılma', 'mülksüzleştirme' gibi birçok sorunun bir arada yaşanması da 'mahalle yıkımlarının gerek 'temel insan hakları' kapsamında gerekse 'sosyal haklar' ve 'kent hakkı' açısından Türkiye'de çok ciddi bir 'toplumsal maliyet' sorunu olduğu gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Yine sürecin yarattığı yoksullaşma ve işsizlikle ilgili dikkat çekici bir örnek "TOKİ'nin müdahalesiyle halkın% 54'ünün işini kaybedip yoksullaştığı Beziğânbağçe (Küçükçekmece) örneğidir. Ayazma ve Tepeüstü' ndeki gecekonduların yıkılarak burada yaşayanların 2006-2007'de Beziğânbağçe'de inşa edilen TOKİ'lere yerleştirilmesi İstanbul'daki ilk kapsamlı 'gecekondu dönüşümü' uygulaması olarak biliniyor. Buradaki araştırmanın sonuçları, dönüşümün sorunları çözmek yerine gözden uzaklaştırdığı ve derinleştirdiğini gösteriyor: Yirmi yıl borçlandırılarak TOKİ'ye yerleştikten sonra çalışanların yüzde 54'ünün işini kaybettiği, Türkiye genelinde işsizlik yüzde 14'teyken Beziğânbağçe TOKİ'de işsizlik oranının % 29'a çıktığı gözlemleniyor. İş yerlerine erişim zorluğu (uzaklık ve toplu taşıma olmayışı), işsizliğin artmasında önemli bir faktör olmaktadır. Beziğânbağçe TOKİ'ye yerleşmek zorunda bırakılanların yarısı asgari ücretin altında kazanırken, yaklaşık dörtte biri de ayda 300-500 TL arasında gelire sahiptir. Bankaya aylık 200-400 TL arasında borç ödemesi ve sitede oturmağın getirdiği ek maliyetler (aidat, ısınma) TOKİ'lere

taşınanları daha da yoksullaştırmış, araştırmanın sonuçlandığı 2010 yazında bin 400 aileden yaklaşık 600'ü borçlarını ödeyemeyerek siteden ayrıldığı saptanmıştır (İnce, 2014). 2012 Ağustos'ta Radikal'de çıkan Sibel Cingi imzalı haber, Beziğânbağçe sakinlerinden alıntılarla TOKİ'deki yaşamı şöyle özetlemektedir: “ ‘Gücümüz yeter mi yetmez mi diye sormadan taşıldılar bizi bu evlere’ ... ‘Ütü yok, fırın yok. 70 lira elektrik parası geliyor’ ... ‘Başımızda bir de adiyat (aidat) belası vardır’ ... ‘Oğlum dayanamadı sattı, kiraya gitti. Şimdi de biz gideceğiz...’” Ayazmalılarının eski yaşam alanında şimdi Ağaoğlu'nun “My World Europe inşaatı yükseliyor.

Süreç bu kadar acımasız olunca, süreci meşrulaştıracak söylem ve stratejiler de bir o kadar önem taşımaktadır. Aksi taktirde bunca haksızlığı, adaletsizliği kamu vicdanında aklamak, meşrulaştırmak mümkün olmayacaktır. Sistemi meşrulaştırmak için başvurulmuş esas olarak iki önemli strateji bulunmaktadır. Bunlardan biri ‘müdahale edilecek, dönüştürülecek alanların ‘değersizleştirilmesi’, ‘itibarsızlaştırılması; diğeri de onun tam tersi sistemin uygulamalarının, projelerinin övülmesi, yüceltilmesidir. Örneğin soylulaştırılmasına karar verilmiş yoksul alanlar, bölgeler ve buralarda yaşayan insanlar sürekli olarak ana akım medyada ve her fırsatta değersizleştirilirken, yerlerini alacak yeni yaşam tipi ve yeni sakinler de renkli imajlarla ve ambalajlarla özendirici bir unsur haline getirilmektedir. Tallon'a göre yüceltme yoluyla küresel kenti meşrulaştırmak ve pazarlamak başlı başına bir strateji meselesidir. Tallon bu konuda ‘yer pazarlama stratejisi’ (*placemaking*) ve ‘yerel tanıtım stratejileri’(*placepromotion*) olarak iki tür stratejiden bahsetmektedir. Tallon bu stratejilerin yaygın olarak uygulandığı alanlar olarak ise rekreasyon alanları; eğlence merkezleri; kültürel alanlar; ticaret alanları ve konut alanlarından söz etmektedir. Bütün bu alanlara yönelik uygulanan ‘yer pazarlama’ ve ‘tanıtım’ stratejilerinin, küreselleşen ekonomik ortamda yatırım hareketliliği oldukça fazla olan ve aralarındaki rekabet iyice kızışan kentlere, yatırım, turist ve nüfus çekecek olumlu imajlar sağlayarak, kentlerin rekabet güçlerini arttırdığını söylemektedir. Bu arada ‘yer pazarlama stratejileri olarak bazı ortak ve temel stratejilerden de bahseden Tallon, bu konuda reklam ve tanıtım yoluyla satış artırıcı stratejiler olarak, festival ve kent gösterilerine yönelik etkinlik-temelli stratejileri; kentsel tasarım ve yer oluşturma (*place-making*) stratejisi olarak da peyzaj stratejisini örnek vermektedir (Tallon, 2010: 84, 85). Bu tür stratejilerle yapılan uygulamalar yüceltilerek; kente değer katıyoruz, kentin eskiyen yüzünü yeniliyoruz; kentin işlevsiz kalan bölümlerine yeni fonksiyonlar ekleyerek kent ekonomisine katkıda bulunuyoruz; kentimizi

dünya kenti, dünya finans kenti haline getiriyoruz; bu amaçla lüks oteller, iş merkezleri, kongreler, alış veriş merkezi inşa ediyoruz, böylece kentin kalkınmasını, dolayısıyla ülke ekonomisinin kalkınmasını sağlıyoruz gibi hoş söylemlerle hem kentin pazarlaması yapılmakta hem de kentin eski sahiplerine ve eski kente yapılan acımasız müdahalelerin üstü örtülerek süreç meşrulaştırılmak istenmektedir. Oysaki gerçekte ortada, yukarıda da sıraladığımız gibi yaşam alanının soylulaştırılması, halkların zorla yerinden edilerek kent merkezinden çeperlere sürülmesi, yaygın bir sosyal dışlanma ve mekansal ayrışmanın oluşması, insanların eskisinden çok daha yoksul ve kötü yaşam koşullarında yaşamaya mahkum olması, çevrenin, doğanın, tarihi ve kültürel değerlerin talanı, kent kimliği ve hafıza mekanlarının geri dönüşü olmayacak bir şekilde tahrip edilmesi gibi çok ciddi bir toplumsal maliyet konuları bulunmaktadır. Türkiye’de toplumsal maliyeti en yüksek kentsel dönüşüm projelerinden biri de Sulukule’dir. “*Sulukule Yenileme Projesi’nin en temel problemi her şeyden önce tepeden inmece ve farklılıklara saygı göstermeyen bir planlama anlayışına sahip bir proje olmasıdır. Projenin prosedürel (procedural) planlama olarak adlandırılan bir yaklaşım doğrultusunda hazırlandığı görülmektedir. Fenster’e göre (Fenster, T. 1998: 177-189, Fenster, T. 1999: 227-246.) prosedürel planlama yaklaşımı (1)Sosyal ve kültürel değerlerden çok fiziksel mekan ile ilgilenir; (2) Farklılıkları görmezden gelen ve toplumu homojen bir varlık olarak gören bir yaklaşıma sahiptir; (3) Asimilasyonu normal ve olağan bir sonuç olarak görür. (4) Tepeden inmece bir yaklaşıma sahiptir; (5)Plan, Planlamayı gerçekleştiren ekibin dünya görüşü ve değerlerine uygun bir şekilde hazırlanır; (6) Planlamanın kendisi bir hedef olarak görülür ve değişimin gerekliliği ve ne yönde olacağı konusunda en başta sabit bir fikir vardır.*” (İslam veEnlil, 2010: 332). Sulukule Projesinin bütün bu aşamaları ve fazlasını kapsadığı, merkezinde fiziksel yenileme olduğu, Proje alanında yaşayan herkese, kentin herhangi bir yerinde de uygulanabilecek tek tip bir proje dayatıldığı, proje sürecinde ciddi bir asimilasyonun, yerinden etme ve soylulaşmanın gerçekleştiği, alana yönelik projeye geliştirme kararı orada yaşayanlara danışılmadan, ama onlar adına, yerel yönetim tarafından verilmiş ve yenileme projesi yerel yönetimin seçtiği planlama bürosu tarafından hazırlandığı ve adeta alanın yenilenmesi başlı başına bir hedef olarak sunulduğu görülmektedir.

Sürece dair önemli bir sorun da ‘sosyal dışlanma’ konusudur. Sosyal dışlanmanın, dışarı itilmenin, ötelenmenin çok yoğun bir biçimde yaşandığı Türkiye’deki uygulamalarda, dışarı itilenler, hiçbir toplumsal müzakere

mekanizması işletilmeden, kendilerini kentin bir başka çöküntü bölgesinde bulmaktadırlar. Başta kiracılar olmak üzere, alanın kullanıcıları, ziyaretçileri, yerel esnaf, dönüşüm uygulamalarının doğal bir parçası olmaları gerekirlerken, bu sürecin tümüyle dışında tutulmaktadırlar. Harvey bu süreçte en çok acı çekenleri yoksullar, ayrıcalıksızlar ve siyasi iktidardan dışlananlar olarak tanımlamaktadır (Harvey, 2008). Böylece giderek yalnızlaştırılan toplumsal gruplar ortaya çıkmaktadır (Özden, 2010: 207). Sürece dair ‘sosyal dışlanma’ yanı sıra yaşanan en önemli diğer bir sorunu da ‘sınıfsal, ve mekansal ayrışmaların ortaya çıkmasıdır’. Yine bu konuda özellikle İstanbul’da boğazdaki gecekondu bölgelerindeki dönüşüm ve göçmen sorununu birlikte inceleyen Maya Arıkanlı Özdemir’in şu tespitleri yapmaktadır. Arıkanlı, daha önce ülkede uygulanan sanayileşme ve ucuz emek istihdamına yönelik politikalar gereği Boğazda gecekondu kurmalarına izin verilen halklarla, bölgeye yeni yerleşmek isteyen zenginler arasında bir çatışma olduğunu ve sonradan gelen olanakları ve geliri yüksek kesimin Boğaziçi’ndeki ve orman alanlarındaki bu kamu arazilerini oradaki göçmenlerle paylaşmak istemediklerini ve büyük şirketlerin ‘yasadışı’ gecekondu arazisi sahiplerinin elindeki ‘tapu tahsis belgelerini’ satın alarak mülklerini pekiştirme yoluna gittiklerini ifade etmektedir. Bu süreçte, Kentin metropoliten büyüme sürecinde ortaya çıkan arsa talebi çeşitliliği karşısında belli çıkar gruplarının yönlendirdiği arsa sürümü mekanizmalarının, plansız ve ruhsatsız imar faaliyetleri sonucunda kazananların barınma ve meşrulaştırma mücadelesi veren yoksul ve çaresiz göçmenlerin değil, varlıklı ve olanakları geniş yeni sınıfın olduğunu, süreç içinde bu sınıfın buraları tamamen ele geçirdiğini ve kendi yatırım ve iş sahaları haline getirdiğini belirtmektedir. Arıkanlı bugün birçok büyük şirketin de hem kendi hizmet binaları, hem de lüks konut piyasasına sundukları proje ve uygulamaları kaçak ya da imar hukukuna ve planlama ilkelerine aykırı imar kararları ve izinleriyle gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca yasal ve yasa dışı arsa ve emlak pazarlarında rant paylaşımının, çifte standart ile ‘yasa-yasal’ kavramları içeriği ve etiği ile ters orantılı ortamda gerçekleşmesi nedeniyle kentsel sınıflar, gruplar arasındaki eşitsizliğin ve gerginliği arttığına da vurgu yapmaktadır (Arıkanlı, 2005: 215). Bu arada incelediği örnek ve genel sürece ilişkin ‘mekansal-sınıfsal ayrışma sorununu’ göçmen sorunuyla da ilişkilendiren Arıkanlı, toplumsal sınıfları, grupları homojen adacıklara bölen ve onların arasındaki etkileşimi yok eden; Caldeira’nın deyimiyle yeni bir kamusal alan türünün temelini oluşturan mekansal ayrışmanın yaşamlarımızın niteliğini bozduğunu, bunun nedeninin ise ortak yaşama bilincinin, renkliliğinin, çeşitliliğinin, komşuluğun yok

edilmesi, yok sayılması olduğunu belirtmektedir ve şu saptamalarda bulunmaktadır: “Kentsel yaşamın artan maliyeti karşısında yaşam niteliğinin düşmesi, kentin büyük bir kesiminin ayakta kalma mücadelesinin artması, kentsel nüfusun bir kısmının sınırlı alanlarda yaşamalarını sürdürmeleri, mekansal ayrışma ile sınıfların izole edilmesi, kent zenginlerinin steril mekanlarda yaşamaya başlaması ve göçmenlerin böylesi bir ortamda yaşadığı yaşamaya mahkum edilmesi, kentsel sınıfların yaşamlarını geçirdikleri mekanlar arasında gerilimin artması”(Arıkanlı, 2005: 217).

Henüz tamamlanmamış olsa da İstanbul’da son yıllarda yaşanan en sancılı kentsel dönüşüm projelerinden birini de Fikirtepe oluşturmaktadır. Süreç uzadıkça bölge halkının çektiği sıkıntılar, yaşadığı mağduriyetler artmaktadır; bölgede hala yaşayan insanlar olduğu halde *sanki orada yaşam yokmuş gibi* davranılmakta; hiçbir güvenlik, koruma sağlanmadığı gibi, geride kalanları da yıldırıp çıkartabilmek için bölgede birtakım çeteleşmelerin oluşmasına, suç unsurlarının bölgeye yerleşmesine göz yumulmaktadır. Uyuşturucu ticareti, hırsızlık, gasp mahallelilerin en çok şikayet ettiği, can güvenliklerini tehdit eden unsurlardır. Yine Ümraniye 1 Mayıs mahallesinde, Maltepe- Gülsuyu mahallesinde, Okmeydanı ve Gaziosmanpaşa’da birçok mahallede benzer güvenlik sorunlarının yaşandığı bilinmektedir. Durum aşağıda Amerika örneğinde görüldüğü gibi vahimdir: “Chicago’nun kapitalist gettolarından New York’un kapitalist işsizlik kuyruklarına, Los Angeles’in kapitalist ‘Acil Koşuşları’na ve Houston’un kapitalist pis arka sokaklarına (kapitalist Seattle’ dan kapitalist Sarasota’ya, kapitalist Dallas’tan kapitalist Detroit’e) kadar her yerde, yalnızca politik ve kültürel açıdan değil, ekonomik açıdan da ‘her şeyin yerle bir olduğu’ gün geçtikçe daha fazla çıplak gözle görülebilmektedir. Derinleşen eşitsizlik; aşırı boyutlara varan evsizlik; doymak bilmeyen militarizm; suç işleme eğilimi; kültürel metalaşma; ekolojik çözülme; yabancılaşma; uyuşturucu müptelalığı; bütün bunlar modern kapitalizmin, Amerika Birleşik Devletleri’nin her şehrinde” (Albert ve Robin, 1994: 20,21). Bunlar aslında son yıllarda İstanbul’da bir çok kentsel dönüşüm mağduru mahallede de gözlemlenebilen özelliklerdir. Bu konuda başka bir örnek de Fransa’dır. Fransa’da kentlerin akıl almaz ölçüde genişlemesi merkezle kenarlar arasındaki ilişkileri birçok yönüyle dengesizleştirmekte ve tarihsel olarak eğlence, karşılaşma, dolaşım ve politik mücadelelerin bir arada sergilendiği kent hayatı, merkezlerin bu çeşitliliği koruma gücünü yitirmesinden dolayı giderek fakirleşmektedir (Lefebvre, 1972). Bu aynı zamanda sermayenin uluslararası düzeyde hakimiyetini pekiştirmesi ve ulus-devle-

tin kan kaybetmesine bağlı olarak kentlerin globalleşme sürecidir (Sassen, 2009). Bu süreçte kentler bir yandan hızla küresel dolaşım ağına girerken, öte yandan kendi dışlanmış ve kopuk bölgelerini yaratmaktadırlar. Bu bölgeler Paris'teki örneklerde olduğu gibi adeta genel yapının içinde yaşayan ayrı birer adacık işlevi görmektedirler. Yoksul kesimleri yan yana getiren toplumsal ve etnik sorunların bir arada yaşandığı bu kenar mahalleler hem sistemin en zayıf halkaları hem de toplumsal çelişkilerin en açık sergilendiği mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Poyraz ve Aslan, 2011: 9). Ayrıca yoksulluğun artışı ve tüketimde göze batan eşitsizlikler, ülkelerin sosyal dokusunda da önemli ölçüde gerilimler yaratmakta, birçok ülkede suç, şiddet, kaçakçılık ve yasadışı mal ticaretinde büyük artışlar olmaktadır. Bu süreçte ayakta kalma stratejisinin bir parçası olarak çocuk emeği, fahişelik ve kadın emeğinin daha yoğun kullanıldığı, istihdam olanaklarının peşinde göç eden insanların sayısının arttığı, sosyal gerilim, düş kırıklıkları, sosyal patlamalar, etnik çatışmalar, köktenci ve aşırı uçlara dayanan hareketlerin güçlendiği görülmektedir (Ghai, 1995: 61). Yine Fransa'da, Paris Banliyölerindeki sorunları çözmek üzere iyi niyetli çabalarla başlatıldığı halde istenilen sonuçları yaratmayan uygulamalara yönelik Maria Helen Bacque'nın aşağıdaki yorumu da önemlidir: *"Yeni kent politikaları, ücretli toplumun güvensizleşmesinin doğurduğu olumsuz sonuçlara karşı geçici çözüm bulma eğilimini temsil etmektedir. Uygulamaya konulma şekli, toplumsal problemleri anlamak ve onlarla mücadele etmekten çok, sözü edilen problemlerin medyatize edilmesine yol açmıştır. Bugün rağbet edilen dışlama teması da bunun en göze çarpan sembolüdür. Kent politikası büyük ölçüde 'yeni tehlikeli sınıflar' ın hayaletini ve toplumsal patlama riskini savmak istemiştir. Fakat çatışma durumunu yumuşatmaya katkıda bulunarak, vaziyeti paradoksal olarak daha da bloke etme riski taşımaktadır"* (Bacque, 2011: 53).

Sorunlar birçok konuda ortak olsa da, Türkiye'deki 'kentsel dönüşüm' süreci, dünyadaki örneklerden en kötüsü olarak gösterilmektedir. Özellikle 'mekansal ve sınıfsal ayrışma konusu' çok ciddi toplumsal sonuçları olan bir sorun olmaktadır. Kent alanlarının alt-gelir grubunda yer alan sınıfların aleyhine yeniden paylaşılması sonucu, işçiler, işsizler, yoksullar, evsizler, cinsel tercihleri farklı olanlar, farklı etnik kökenden gelenler, uyuşturucu bağımlıları, göçmenler, başıboşlar, yasa dışı faaliyette bulunanlar v.b. kategoride yer alanlar zamanla kentin ayrıcalıklı sınıflar için yeniden yapılandırılmış bölümlerinden tamamen dışlanarak yeni bir sınıfsal ayrışmaya tabi tutulmuşlardır. Bu sınıfsal ayrışma sonucunda yoksul alt-gelir grubun-

da yer alan sınıfların üst-gelir sınıflarıyla bir arada bulunabilme, ilişki kurabilme ve kent kaynaklarına eşit koşullarda erişebilme olanakları büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Kentin bütün tarihi, coğrafi, kültürel birikimi ve fiziki varlığı (ormanlar, boğazlar, surlar, kültürel alanlar, sinemalar, tarihi okullar, vb.) ayrıcalıklı küçük bir zümrenin kullanımına sunulmak üzere dönüştürülmüş, bu konuda mülkiyet değişimi ve özelleştirmeler için gerekli hukuki düzenlemeler de yapılarak kentin 'soylulaştırılan' kısımlarına yoksul kesimin erişilebilirliği engellenmiştir. Bu yaklaşımda, kentin sosyal, kültürel, tarihsel olarak birikmiş bütün fiziki ve soyut zenginliğin bütün kent bileşenleri ile birlikte paylaşılması anlayışı yerine bütün bu zenginliğin sadece belirli ayrıcalıklı zümre ya da sınıfın hizmetine sunuluyor olması, tüm dünyada olduğu gibi bugün Türkiye'de de 'kent hakkı' olgusunun tartışmalı hale gelmesine neden olmuştur. Aslında yaşadığımız kentler bizlerin nasıl bir insan olacağımızı, içimizdeki potansiyellerin ne kadarını gerçekleştirebileceğimizi, yeni görüşlere, düşüncelere, yaşam tarzlarına, kültürel, sanatsal, bilimsel olanaklara ne ölçüde erişebileceğimizi, bu konularda kendimizi ne derece geliştirebileceğimizi, yani sınırlarımızı belirlemektir. Bu anlamda David Harvey'nin belirttiği gibi '*kentini inşa etme hakkı kendini inşa etme hakkıdır*'. Nasıl kentler üretiyorsak kendimizi o şekilde yeniden üreteceğimiz, o kentin kaynakları ve olanakları ölçüsünde kendimizi geliştirebileceğimiz bir gerçektir. Yaşadığımız kentin doğasının, çevresinin, suyunun, havasının sağlamlığı oranında sağlıklı kalabileceğimiz, nitelikli, kaliteli bir hayat yaşayabileceğimiz, estetik duygumuzu, sanatsal zevklerimizi, entelektüel kapasitemizi yine o kentin olanaklarının izin verdiği ölçüde geliştirebileceğimiz hiç unutulmamalıdır. Harvey kent hakkını şöyle açıklamaktadır: "*Kent hakkı kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır. Ayrıca bireyselden çok ortak bir haktır çünkü bu dönüşüm kaçınılmaz olarak kentleşme süreçlerini yeniden şekillendirmek üzere ortaklaşa bir gücün kullanımına dayanır* (Harvey, 2008)." Oysa ki kendisi eşitsiz ilişkilerle beslenen ve varlığını ancak bu eşitsiz ilişkiler sayesinde sürdürebilen kapitalist sistemde 'kent hakkı'nın gerçek anlamda hayata geçirilebilmesi olanaklı değildir. Yani herkese eşit mesafede duran, bireylerin bütün kent kararlarında söz hakkının olduğu, bütün kent kaynak ve imkanlarının kent halkına eşit ve adil dağıtıldığı bir 'kent yönetiminin' kapitalizmin eşitsiz doğasında gerçekleşebilmesi mümkün değildir. Günümüzde 'kent hakkı' ile birlikte eskiden geçerli olan 'kamu yararı' olgusunun içeriğinde de bazı değişiklikler, zaafılar ortaya çıkmış, bütün diğer sorunlarla birlikte süreç bu konuda da sorgulanır hale gelmiştir. Sonuç olarak günümüzde artık, sadece fiziksel olarak kendimizi ürettiğimiz

kent alanlarına dair kullanım ve katılım hakkı olarak bahsettiğimiz ‘kent hakkı’ sorunu veya sosyal haklar, temel haklar değil, daha geniş kapsamda, solduğumuz havaya, içtiğimiz suya, ortak kullandığımız ormanlara, denizlere, derelere, yediğimiz gıdalara kadar bütün olarak yaşadığımız çevreye yönelik saldırılara karşı bireyin savunulması gereken daha kapsayıcı bir haktan ‘yaşam alanı’ haktan söz etmek gerekmektedir. Çünkü bugün artık kapitalizm her yönden yaşamımızı, yaşam alanlarımızı tehdit eder durumdadır.

Genel Değerlendirme

Bu makale kapsamında, her ne kadar Türkiye’ye özelinde ‘kent rantına dayalı, inşaat odaklı sermaye birikim modeli’ ele alınmış ve irdelemeler bu bağlamda yapılmış olsa da sorunlar aslında sadece Türkiye’ye özgü sorunlar değildir; bunlar kapitalizmin bugün geldiği noktada bütün dünyada yaşanan sorunların Türkiye’deki yansımalarını oluşturmaktadır. Kapitalizm her kriz sonrasında farklı bir biçime dönüşürken kendini yeniden ürettiği coğrafyayı, çevreyi, doğayı, insanı ve kentleri de dönüştürmektedir. Bunu yaparken ‘*kendi imajına uygun bir dünya yaratmak için*’ çoğu zaman insanlığa kendi dünyasını olması gereken, kaçınılmaz bir model olarak sunma çabasıdadır. Çünkü kapitalizmin yeniden yapılanması ideolojik bir manipülasyon gerektirmektedir. Küreselleşme projesi küreselleşme yanlısı söylemler yayarak, bu politik projeyi hem yönlendirmekte hem de meşrulaştırmaktadır. ‘küresel kent’ söylemi bu politik projenin kentsel ideolojisi. Söylem, yukarıda da tartışıldığı üzere, çarpıtılmış bir gerçeklik üzerine kurulmuş ve taraflı bir gelecek portresi çizmektedir (Lovering, 1997). Söylem son 30 yıldır ekonomiye ve kentlerin dönüşümüne dair yeni olduğu iddia edilen başarılı ‘küresel kent modeli’ ve bu modeli gerçekleştirebilmek için izlenmesi gerektiği öngörülen politikaları ile güçlü sınıfların çıkarlarına hizmet etmek üzere oluşturulmuştur (Öktem, 2005: 37). Bugün en gelişmiş toplumlarda bile, kapitalizmin temel çelişkisi olarak ‘eşitsizlik ve yoksulluk’, ‘mülksüzleşme’, ‘sosyal dışlanma’, ‘adil bir gelire sahip olamama’, ‘sağlıklı ve doğal bir çevrede yaşayamama’, sürece dair ciddi ‘katılım sorunları’, ‘iş güvencesi ve taşeronlaşma’ sorunları, sağlık, eğitim gibi ‘sosyal haklar’a dair sorunlar, etnik, milli ve cinsiyet temelindeki sorunlar; göçmenlik sorunu, en temel insan hakları bağlamında ‘barınma ve konut hakkı’, ‘mülkiyet hakkı’ ‘yerleşim hakkı’ sorunları, daha gelişmiş haklar olarak ‘çevre hakkı’, ‘kent hakkı’ ve ‘yaşam alanı hakkı’ gibi sorunlar ve bunlara ilişkin haksızlıklar, mağduriyetler bütün dünyada kar-

şılaşılan temel sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi içinde bulunduğumuz çevre, kurumsal yapılar, hukuk, din, kültür gibi oluşumlar esas olarak egemen üretim ilişkileri ve toplumsal işbölümü tarafından belirlenmektedir. Bu çalışma kapsamında ele aldığımız ‘Türkiye’de kentsel dönüşüme dayalı inşaat odaklı ekonomi modeli ve bunun toplumsal maliyeti’ konusu da bu anlamda dünya kapitalizminden kopuk bir süreç değil, genel sürecin Türkiye’deki yansımasıdır. Kapitalizmin hüküm sürdüğü her yerde amaç her zaman sermaye birikiminin kesintisiz sürmesi ve ‘kâr’dır. Bu anlamda bir ülkede toplumsal ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetlerin ne tür bir üretim tarzı ve toplumsal işbölümüyle üretildiği, toplumsal gelirin ve kaynakların hangi anlayış temelinde ve ne şekilde bölüştüğü, mevcut yönetim anlayışının ‘ihtiyaç ve kullanım odaklı’ mı yoksa ‘mübadele ve kâr odaklı’ mı gerçekleştiği sorularının cevabı aslında ‘o toplumda ülke kaynak ve olanaklarının ne şekilde dağıtılacağı ve halkın bu olanaklardan ne ölçüde yararlanacağı sorusunun da yanıtını vermektedir. Yani üretim ilişkileri ve toplumsal işbölümüne bakarak o sistemde insan haklarına dayalı, insani değerlerin hakim olduğu bir sistemin olanaklı olup olamayacağına dair bir fikir sahibi olmak da mümkündür. Bu durumda ‘barınma hakkı’ gibi en temel insan haklarından başlayarak, ‘sosyal haklar, ‘çevre hakkı’, ‘kent hakkı’ gibi konularda, daha genel olarak da ‘insani kalkınma’ çerçevesinde ele alınan; fırsat eşitliği, toplumsal adalet ve insani değerlerle ifade edilen; doğaya, çevreye, sınıf, mezhep, din, dil, ırk, milliyet ayrımı yapmaksızın tüm insanlığa, tarihe, kültüre, kimliğe, bütün olarak varlığa saygı gösteren ve bu unsurları yaşamın temelinde oturtan bir anlayışın kapitalizmin eşitsizlik üzerine oturan ve bu eşitsizlikten beslenen; ‘insan ve yaşam odaklı’ değil ‘para ve meta odaklı’ olan yapısında hayata geçirilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir. Tekrar vurgulamak gerekirse, kapitalizmin hiçbir somut biçiminde, sistemin içinde barındırdığı çelişkiler ve eşitsiz yapısal özellikleri nedeniyle, adalet ve fırsat eşitliğine dayanan, insan hayatını ve yaşamın sürdürülebilirliğini her şeyin üstünde tutan, sadece bugünü değil gelecek kuşakların yaşam hakkını ve ekolojik sistemin devamlılığını da garanti altına alan bir anlayışın sürekli olabilmesi, sistemin kalıcı olarak bu değerleri bünyesinde barındırabilmesi olası değildir. Çünkü bu sistemin ‘eşitsiz ilişkilerden kendini yeniden ürettiği temel mantığa’ aykırıdır. Türkiye’de veya dünyanın her yerinde kapitalizmin aynı kuralları geçerlidir.

Günümüzde kapitalizmin çelişkileri daha da derinleşmiştir; yol açtığı sorunlar, eşitsizlikler, ayrışmalar, doğada ve insan yaşamında yarattığı tahri-

batlar eskisinden de şiddetlenmiştir. Kapitalizm ulaştığı her noktada insanı, doğayı, çevreyi, bölgeyi, kenti, derelerimizi, ormanlarımızı, denizlerimizi, yediğimiz gıdayı, içtiğimiz suyu, soluduğumuz havayı genel olarak bütün yaşam alanlarımızı; tarihimizi, kültürümüzü, yaşam tarzımızı, yaşamsal değerlerimizi kısacası kendimizi yeniden üretmek için ihtiyaç duyduğumuz her şeyi tehdit etmektedir. Günümüzde kentlerimizde ve kırlarımızda adaletsizlik, eşitsizlik, yoksulluk, işsizlik had safhaya ulaşmıştır; toplumsal sınıflar birbiriyle ayrıştırılmakta, bir sınıfın diğerine üstün tutulması, ötekileştirilmesi, değişik ‘sosyal dışlama’ stratejileriyle sınıfsal, mekansal ayrışmalar yaratılması nedeniyle birbirinden kopuk birbirine düşman topluluklar yaratılmaktadır. Kent merkezlerinde kentin zenginleri için inşa edilmiş güvenli sitelerde yüksek standartlarda rüya gibi yaşamlar sunulurken, alt gelir grubundakiler ise tepeden inmece, baskıcı, mülksüzleştirici, yoksullaştırıcı ‘kentsel dönüşüm’ projeleriyle, devlet eliyle yerlerinden edilmekte, kent çeperlerine sürülmektedir. Yeni oluşturulan sermaye yanlısı hukuk düzeni ve son yıllarda çıkarılan yasalarla bütün kent kaynak ve olanakları sermaye sınıfının kullanımına sunulmakta, kamusal alanlar ve kamu hizmetleri özelleştirilmekte, bunlara halkın erişmesi sınırlandırılmaktadır. Bu süreçte çevreye, doğaya, kültürel ve tarihi değerlere verilen zararlar artmakta, yeşil alanlar, ormanlar, tarihi sit alanları imara ve inşaatla açılarak yok edilmektedir. Bugün en temel insan hakkı olan barınma hakkımız, güvenceli yaşam hakkımız, kent ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkımız, hatta bütünüyle yaşam hakkımız ciddi bir tehdit altındadır. Bu anlamda kapitalist sistemi reddetmeden, anti-kapitalist bir mücadele vermeden sadece ‘insani kalkınma raporları’ hazırlayarak veya kapitalizm içinde insani yöntemler geliştirme çabasına girerek insani bir toplum, insan ve yaşam odaklı bir dünya kurmak mümkün değildir. Öncelikle olaya genel bir sistem sorunu olarak bakmak, sonra da Türkiye’ye dair uygulamalardaki çarpıklık ve yanlışlıkların, halka ödetilen ağır toplumsal maliyetlerinin nasıl düzeltileceğini, nasıl çözüm üretileceğini düşünmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akın ve Özdemir (2010), "Konut üretim Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme ve TOKİ Uygulamaları", **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama** içinde, Der. Dilek Özdemir, Nobel, İstanbul:285-316,

Albert ve Robin (1994), **Geleceğe Bakmak**, Çev. Osman Akınbay, Ayrıntı, İstanbul

Arıkanlı ve Özdemir (2005), "Karanfilye Kentlere Vurulan 'Neşter'ler", İstanbul'da **Kentsel Ayrışma** içinde, Der. Hatice Kurtuluş, Bağlam, İstanbul: 191-222

Ataay (2007) **Neo-liberalizm ve Devletin yeniden Yapılandırılması**, De Ki Yayınları, Ankara.

Bacque (2011), "Fransa'daki Eski kızıl Banliyölerdeki Bağlanmalar ve Çözümler Üzerine", Çev. İbrahim Soysüren, **Toplum ve Bilim** (26), Bağlam, İstanbul: 49-55

Ceylan (2014), **International Journal of Engineering Research and Development**, 1, January 2014, Vol.6, No

Cingi (2012), Ağustos, **Radikal Gazetesi**, Ağustos 2012

Demirkol ve Bereket Baş (2013), Kentsel Dönüşümün, "6306 Sayılı Yasa Kapsamında Hak ve Özgürlükler Açısından Ele Alınması", **TBB Dergisi**, 108

Eraydın (1988), "Sermaye Birikim Sürecinde Kentler", **Defter**, Haziran-Eylül, Sayı 5,133- 153

Fenster (1999), "Space for Gender: Cultural roles of the forbidden and the permitted", **Environment and Planning D:Society and Space**, Vol:17.,227-246

Fenster (1998), 'EtnicityCitizenship, Planning andGender: The Case of Ethiopian Immigrant Women in İsrail', **Gender, PlaceandCulture**, 5/2, 177-189

Ghai (1995), "Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi", **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma** içinde, Ed.R. Prendergastand, F. Stewart, Çev. İdil Eser, Yapı Kredi, İstanbul: 39-72

Gough (2004) "Changing Scale as Changing Class Relation: Variety and Contradiction in The Politics of Scale", **Political Geography**, 23: 185-21

Göksu ve Bal (2010), "Türkiye'de Neo-Liberal Mekansal Gelişim Stratejisi Olarak Kentsel Dönüşüm Projeleri", **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama** içinde, Der. Dilek Özdemir, Nobel, İstanbul: .256-284

Harvey (2008), **Umut Mekanları**, Çev.ZeynepGambetti, Metis, İstanbul <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>

Harvey, (2008), "The Right to the City", **New Left Review** 53, September October.

İnce (2014) 'İstanbul'da Dönüşümün Fotoğrafi', **Radikal Kitap eki**, İstanbul

İNTEs (Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası) Mart 2014 İnşaat Sektörü Raporu

İslam ve Enlil (2010), “5366 Sayılı Yasa Merkezli Dönüşüm ve Sulukule Örneği: Belediyenin Hedefleri ve Yaşanan Gerçeklik”, **KENTSEL DÖNÜŞÜMDE Politika, Mevzuat Uygulama** içinde, Derleyen: Dilek Özdemir, Nobel Yayınları No:1569, 1 Basım, İstanbul: 317-334

Kaboğlu ve İbrahim (1995-1996), “Yerleşme Özgürlüğü ve Konut Hakkı” **TODAI.E. İnsan Hakları Yılığ**, Cilt:17-18, Ankara,
Lefebvre (1972), “Le droit ala ville. Espace et Politique”, **Anthropos**, Paris.

Lovering (1997), “Creating Discourses Rather Than Jobss: The Crisis in hecitiesand Transition Fantasies of Intellectualsand Policy Makers”, **Managing Cities The New Urban Context** içinde, Ed.P. Healey, P., S. Cameron, S. Grahamand A. Madani-Pour, West Sussex: John Willey and Sons Ltd:109-126.

Öktem (2005), “Küresel kent Söyleminin Kentsel mekanı Dönüştürmedeki Rolü: Büyükdere-Maslak aksı”, İstanbul’da **Kentsel Ayrışma** içinde, Der. Hatice Kurtuluş, Bağlam, İstanbul: 25-77

Ohmae (1996), “Ulus Devletin Sonu; Bölgesel Ekonomilerin Yükselişi”, Çev. Zülfü Dicleli, **Türk Henkel Dergisi**, İstanbul

Özdemir (2010), “Kentsel Dönüşüm Olgusunun Süreç İçinde Değişen Anlamları,” **KENTSEL DÖNÜŞÜMDE Politika, Mevzuat Uygulama** içinde, Derleyen: Dilek Özdemir, Nobel Yayınları No:1569, 1 Basım, İstanbul: 1-31

Özdemir (2010), “Kültür ve Turizm Eksenli Dönüşümde Süreç Yönetimi ve Katılım: Temple Bar, Dublin”, **KENTSEL DÖNÜŞÜMDE Politika, Mevzuat, Uygulama** içinde, Der. Dilek Özdemir, Nobel, İstanbul: 174-191

Özden (2010), “Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Politikaları ve Uygulamalarına Eleştirel Bir Bakış”, **KENTSEL DÖNÜŞÜMDE Politika, Mevzuat Uygulama** içinde, Derleyen: Dilek Özdemir, Nobel Yayınları No:1569, 1 Basım, İstanbul: 194-224

Poyraz (2011), “İstanbul ve Paris’in Yoksul Kenarları ile Merkez Arasındaki Bağlar ve Kopma Noktaları”, **Toplum ve Bilim** 26, Bağlam, İstanbul: 15-30

Sassen (2009), **La Globalisation, Unesociologie**, Gallimard, Paris

Sassen (1991), **The Global City: New York, London, Tokyo**, PrincetonUniversityPress

Sassen (1994), **Cities in a World Economy**, ThousandsOaks, CA: FineForgePress, California.

Scott and Storper, (2003), “Regions, Globalization, Development”, **Regional Studies** 37, 579-593

Şen (2005), “Soylulaştırma: Kentsel Mekanda Yeni Bir Ayrışma Biçimi”, İstanbul’da **Kentsel Ayrışma** içinde, (Der.) Hatice kurtuluş, Bağlam, İstanbul: 127-161

Tallon (2010), “İngiltere’de Kentsel Rönesans: Kentlerdeki Yansımaları ve Eleştirel Değerlendirmeler”, **KENTSEL DÖNÜŞÜMDE Politika, Mevzuat, Uygulama** içinde, (Der.) Dilek Özdemir, Nobel, İstanbul: 79-98

Turan, Kasım, (2014) - <https://www.toki.gov.tr>